

Livsmestring og kristen livstolkning i møte med samisk kultur

1. Tro og identitet som utfordring for livsmestring og kristen livstolkning

Overskriften for dette foredraget er "livsmestring og kristen livstolkning". Disse ordene er viktige når man i dag skal si noe om målsettingen med trosopplæringen vår. Trosopplæringen skal ikke bare fremme kristen tro og gi kjennskap til Den treenige Gud. Den skal også gi barn og unge hjelp til å mestre og tolke sine liv. Hva betyr så ordene "livsmestring" og "livstolkning" for en samisk trosopplæring? Jeg vil peke på en grunnleggende utfordring innledningsvis gjennom å fortelle en historie.

Dette skjedde for et par år siden. Jeg skulle ha konfirmantundervisning med en samisktalende konfirmantgruppe i Tana, og siden det var rett før Samefolkets dag, syntes jeg det passet å snakke om forholdet mellom kirken og samene og sammenhengen mellom kristen tro og samisk identitet. Hva slags tanker hadde mine samiske konfirmanter om dette?

Jeg innledet timen med å stille konfirmantene følgende spørsmål: "Hva lærer dere på skolen om samenes møte med kirken? Hva blir sagt om kirkens møte med samene opp gjennom historien?" Etter hvert var det flere som hev seg på, og vi skrev alle svarene opp på tavla etter hvert som de kom. Til slutt så tavla omtrent slik ut:

De gamle samiske gudene ble forbudt.

Misjonærene brente trommene.

Noen noaidier ble dømt til døden.

Joiken ble forbudt.

Prestene kom med brennevinet.

Så kom Læstadius

Når vi hadde skrevet det på tavla, spurte jeg dem om hva de syntes var negativt og hva som var positivt av det som nå stod på tavla. Etter hvert som svarene kom, satte vi et plusstegn foran det de mente positivt og et minustegn foran det de mente var negativt. Da ble tavla slik:

- De gamle samiske gudene ble forbudt.
- Misjonærene brente trommene.
- Noen noaidier ble dømt til døden.
- Joiken ble forbudt.
- Prestene kom med brennevinet.
- + Så kom Læstadius

Det viste seg altså at nesten alt de satt igjen med når det gjaldt kirkens møte med samene var negativt. Det eneste som fikk et plusstegn var Læstadius. Han var same selv, visste de. Han hadde vært kritisk til kirkens rolle i den sosiale uretten som skjedde. Og de visste at samisk kultur og språk hadde fått en annen verdi innenfor den læstadianianske bevegelsen.

Denne historien forteller noe om det landskapet vi må forholde oss til når skal gi innhold til begrepene "livsmestring" og "livstolkning" i en samisk sammenheng. Vi må forholde oss til en generasjon samiske barn og unge som vokser opp i et samfunn som ikke lenger tier stille om sin historie. Vi må forholde oss til en generasjon samiske barn og unge som i løpet av sin oppvekst blir bevisstgjorte på sin kulturelle identitet og på at de tilhører et urfolk. Og vi må forholde oss til at disse barna og unge lærer om en negativ historie hva gjelder møtet mellom samene og kirken.

Spørsmålet er så hvordan vi i denne situasjonen kan fremme en trosopplæring som gir rom for en annen historie. En historie om at det kristne og det samiske kan høre sammen. At tro og identitet kan gå hånd i hånd. Det er etter mitt syn et fundamentalt spørsmål for samisk trosopplæring.

2. Hvordan forankrer vi trosopplæringen i det samiske?

Jeg har nå pekt på en grunnleggende utfordring som jeg ser knyttet til ordene "livsmestring og kristen livstolkning". Det handler om å bygge en bro mellom det kristne og det samiske. Vi skal nå gå over til å spørre hvordan vi praktisk skal gjøre dette. Hvordan kan vi rent metodisk jobbe for å finne en samisk forankring av vår trosopplæring? Det er temaet i den andre hoveddelen av mitt foredrag som vi nå går inn i. Og jeg vil dele denne delen i to.

Først ønsker jeg å skjerpe vårt blikk for at det finnes ulike former for tilknytning til en samisk livsverden. Vi skal se på 4 forskjellige former som jeg ser for meg. Deretter vil jeg skissere et konkret opplegg bygd omkring bruken av låvvuen.

2.1. Fire former for samisk forankring

Vi skal først se på de 4 formene for samisk forankring som jeg ser for meg. (Det finnes sikkert flere.) Grunnen til at vi skal bruke litt tid på dette, er at det kan være nyttig å få et analyseverktøy som hjelper oss til å se hvilke grep vi faktisk kan gjøre når vi forsøker å gi trosopplæringen en samisk forankring. Jeg skal forsøke å vise er at vi kan forankre både på overfladiske og dypere nivåer i samisk kultur og at vi må forholde oss til ulike dimensjoner.

Jeg har kalt mine fire former for samisk forankring for (1) bilder / illustrasjoner, (2) tradisjoner, (3) livsområder og (4) "forsonende konstruksjon". La meg si litt om hva jeg legger i disse punktene.

1. Bilder / illustrasjoner.

Det enkleste og kanskje mest overfladiske nivået for kulturell forankring handler om vår bruk av bilder, illustrasjoner og metaforer. Funksjonen til disse er å oversette de kristne trossannhetene inn i vår livsverden. Vi bruker et bilde fra den verden barna kjenner for å forklare de noe som de ikke kjenner så godt. Et godt bilde vil derfor bidra til at budskapet så å si rykker nærmere. Et fremmed bilde vil derimot virke motsatt.

Her er det ofte mye som går galt når vi bare oversetter dåpsopplæringsmateriell sørfra. Et eksempel på dette er når man forsøker å illustrere påskens oppstandelsesbudskap med hestehoven som sprenger seg opp gjennom asfalten, eller påskeliljene som springer ut i blomst. Slike illustrasjoner finner vi jo ofte i norske trosopplæringsbøker. Men hvem av oss har noen gang sett en hestehov eller en påskelilje i Sápmi til påske? Hva får samiske barn bekreftet av slike illustrasjoner? Så spørsmålet er om det går an å finne bilder fra den samiske livsverdenen? La meg gjøre et forsøk.

Ofte er det fortsatt langt mellom barflekke til påske hos oss. I blant gjør kong vinter noen siste krampaktige forsøk på å klamre seg fast. Hva er det da som bringer bud om at våren likevel er i anmarsj? Jeg tenker på snettingen som kommer i flokker på denne tida. Jeg blir glad når ser dem komme dansende for da vet jeg at våren er om hjørnet. Kanskje kunne vi sammenlikne dem med englene som står ved den tomme graven og forkynner oppstandelsens budskap. Både snettingen og englene forteller oss at våren og sommeren er på anmarsj. Vi ser det bare ikke ennå.

En annen illustrasjon som jeg tror flere har benyttet seg av i forkynnelse og undervisning er reinmerkingen. Og da tenker jeg ikke på påsken, men på dåpen. I dåpen tegnes vi med korsets tegn. Vi får et merke som forteller oss hvem vi hører til. Vi hører til den gode hyrde. Dette er i alle fall et bilde som skaper gjenkjennelse i reindriftsmiljøet. Men i et sjøsamisk miljø vil det sikkert være andre bilder som kan skape gjenkjennelse. Så her er det om å gjøre å være kreativ.

Som et lite apropos kan det nevnes at Læstadius var ekspert på nettopp denne første formen for samisk forankring. Han forkynte evangeliet i stor grad gjennom en billedverden hentet fra samisk dagligliv. Han snakket om nådealper og ulver, småfugler og ravnere, den himmelske forelder som liknet en mor som løftet sine barn opp av verdens kalde gulv og la dem ved sine nåderennende bryst. Han snakket om den slitne vandringsmann, om solen, månen og vinden. Hans prekener er rett og slett et studium i hvordan det er mulig å formidle kristen tro gjennom lokalt forankrede bilder. Slik sett kan Læstadius også være en slags veiviser for vårt arbeid med å finne gode bilder for vår tid.

2. Tradisjoner.

Vi skal nå gå videre til den andre formen for samisk tilknytning som jeg har kalt "tradisjoner". Det er kanskje ikke et presist begrep, men det handler i alle fall et dypere nivå i kulturen enn billedbruk. Hva mener jeg så med tradisjoner? Det kan dreie seg om skikker, fortellinger, normer og verdier som er rotfestet i samisk kultur eller samisk kristendomsforståelse. Et eksempel på dette kan være samiske tradisjoner knyttet til dåp og fadderskap. Det kan dreie seg om samisk bryllupsskikk eller begravelsesskikk. Det kan handle om den lokale måten å synge salmer på.

Vi kan også finne tradisjoner som ikke er knyttet til det rent kirkelige, men til kulturelle tradisjoner i bredere forstand. Da kan det handle om skikk og bruk i lavvoen. Et annet eksempel er skikken med å tegne korset tre ganger i geviret etter at man har slaktet reinen og hugd geviret av hodet. Det er en skikk som fortsatt er vanlig i reindriften i Indre Finnmark. Eller det kan handle om at man noen steder brukte å velsigne sauene i det man slapp dem på sommerbeite.

Dere ser kanskje at dette er å gå et steg lenger enn kun å bruke lokale bilder eller illustrasjoner. Hvis vi begynner å reflektere omkring kristen tro i dialog med lokale skikker og tradisjoner, forankrer vi trosopplæringen i et dypere lag av kulturen.

3. Livsområder

Den tredje formen for samisk forankring som jeg ser for meg, er å ta tak i sentrale livsområder i den samiske verdenen. Her vil vi fort også komme inn på områder som det er knyttet mange samiske tradisjoner til, men ikke nødvendigvis alltid. Det kommer an på hva slags livsområde vi snakker om.

Et aktuelt livsområde å fokusere på er forholdet til naturen. Bruk av og ferdse i naturen er en naturlig del av samisk leveste. Et annet aktuelt livsområde kan handle om familie-, slektskaps- og fadderskapsrelasjoner. I begge disse tilfellene snakker vi om livsområder som er fylt av samiske tradisjoner. Men det finnes også samiske livsområder som ikke har så mange tradisjoner. Det kan for eksempel handle om kontakten med andre urfolk, som i den senere tid har blitt en viktig del av samisk samfunnsliv. Eller det kan handle om samisk identitetsforvaltning og kulturelt mangfold. Da

kan det for eksempel bety å tematisere erfaringer av å bli mobbet fordi man er same – eller motsatt om tilfeller av utfrysing fordi barn ikke er nok samer.

Som dere ser kan det altså være spennende å lete etter bestemte livsområder som er naturlig å tematisere når vi skal bidra til en kristen livstolkning for samiske barn og unge. En kreativ refleksjon rundt aktuelle samiske livsområder kan derfor hjelpe oss til å gi gode innfallsvinkler for vår trosopplæring.

4. Forsonende konstruksjon (forholdet til før-kristen tradisjon)

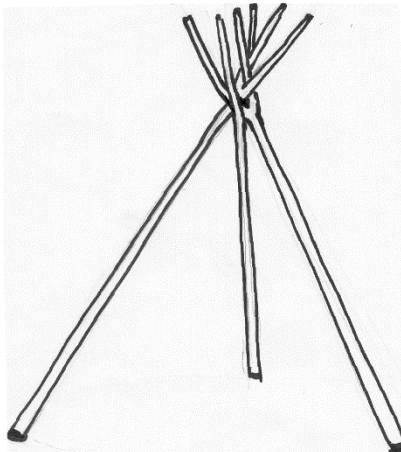
Den siste formen for samisk forankring av trosopplæringen har jeg ikke funnet noe godt navn på. Jeg har derfor kalt det "forsonende konstruksjon" av mangel på noe bedre. Ordet 'konstruksjon' signaliserer at her må det nyskaping til. Vi må skape noen forbindelser som kanskje ikke har vært gjort før oss. Og det jeg tenker på er å lete etter paralleller eller tilknytningspunkter mellom elementer i kristen tradisjon og i samisk tradisjonell / førkristen åndelighet. Det handler på en måte om å skape noe nytt av noe gammelt. Jeg kaller dette for en 'forsonende konstruksjon' fordi jeg tror det kan oppleves frigjørende for mange samer å se at vår historie ikke bare er verdiløs hedenskap, men at en del av våre gamle skikker og tradisjoner faktisk kan være meningsfulle å snakke om og bidra til å nytt kaste lys over vår kristne tro.

Et eksempel er når vi skal forklare hva ordet hellig betyr. Da kan man vise til at de gamle samiske offerplassene – sieidi'ene – har blitt kalt for "hellig" (bassi) og "helligsted" (bassibáiki). Dette var steder man har nærmet seg med ærefrykt. Det fortelles at man i gammel tid tok av seg lua straks man kunne se sieidi'en. Det siste stykket fram til helligstedet krøp man på alle fire. Deretter bøyde man seg med ansiktet mot jorden. Dette kroppslige uttrykket forteller noe om hva møtet med "det hellige" handler om. Mennesket må bøye seg til jorden.

Her ser dere altså at jeg bruker et element fra gammel før-kristen tradisjon for å illustrere et poeng med ordet hellig, som er sentralt også i den kristne tro. Det hellige handler om det som er så uendelig stort at vi må bøye oss for det i ærefrykt.

2.2. Lávvu'en som trosopplæringsverksted

Med denne 4-delte oppdelingen i bakhodet vil jeg nå gå til det konkrete. Jeg skal rett og slett bruke lávvu'en som mitt "trosopplæringsverksted", og jeg vil skissere et opplegg omkring tradisjoner omkring bruken av lávvu'en står sentralt. Jeg antar at mye av det jeg nå kommer med vil passe best for den eldste fasen av trosopplæringen. Men enkelte elementer kan man nok likevel bruke også for yngre. En passende gruppe for å bruke dette opplegget hadde kanskje vært fra 10 – 25 stk. alt etter størrelsen på lávvu'en.

a. Bærekonstruksjonen. "válddáhagat" / "cakkít" / "váldomuorat"

Tema: Den treenige Gud

En konstruksjon som går igjen i svært mange samiske konstruksjoner er 3 kløftede stenger (suorremuorat) som står mot hverandre. Den brukes i konstruksjonen av for eksempel "luovvi" og "holga" og er også bærekonstruksjonen i en lávvu.

Etter å ha satt opp disse tre "váldomuorat", kan man knytte noen tanker til Gud som treenig. Det må tre stenger til for at vår tro

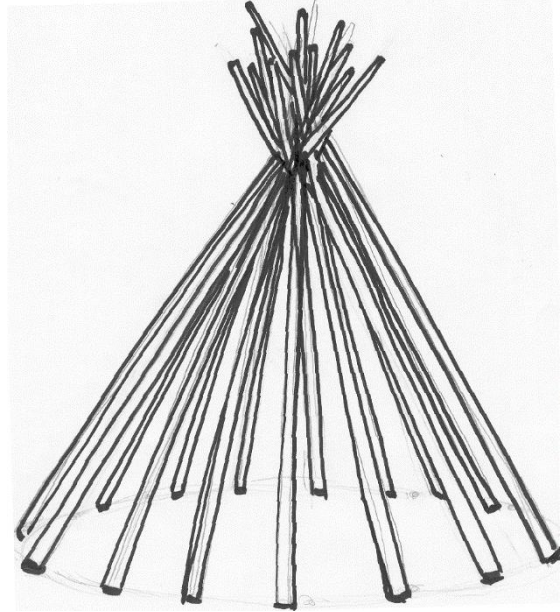
skal stå støtt. Fader, Sønn og Hellig Ånd.

b. Legg på lávvustengene

Tema: Konfirmanten i Guds verden. Skapt til fellesskap.

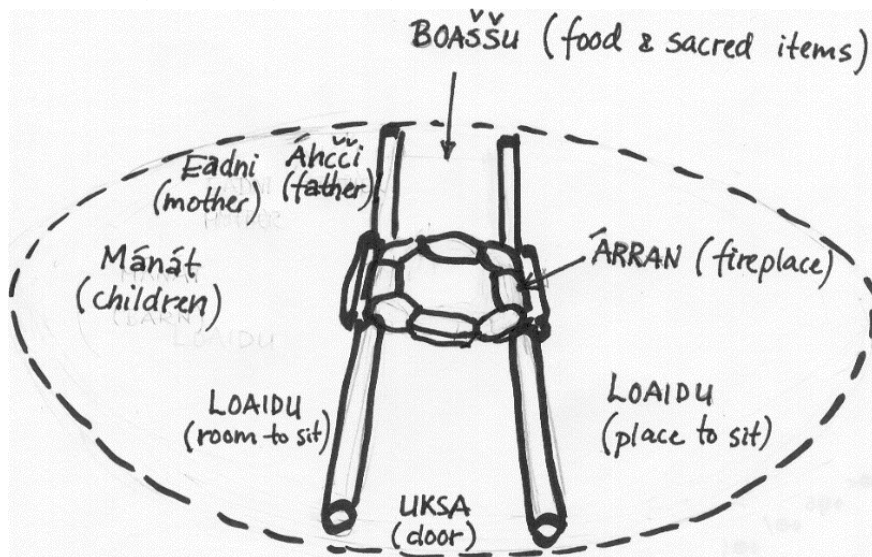
Det legges på en lávvustang for hver av deltakerne i gruppen. Hver lávvustang representerer hver person. Hva lærer vi av det vi ser nå?

- Selv om vi har selvstendige liv, er våre liv også vevd inn i hverandre.
- Vi bidrar til å støtte hverandre.
- Midt i dette er Gud som holder oss alle oppe. Nå ser vi nesten ikke lenger de 3 kløftede hovedstengene. Slik er det også med Gud. Han er nær oss og holder oss oppe hvert øyeblikk selv om vi ikke ser det. Det er troens øye som må til for å oppdage det.

c. Lávvu'en (eller gammen) er ferdig innredet.

Tema: Gudstjenesten og kirkens symbolikk.

En tradisjonell lávvu eller gamme har en fast organisering av rommet. Árran, ildstedet er i midten. Boáššu, rommet bak ildstedet, er stedet for maten og de hellige gjenstandene. Det er ikke tillatt å skritte over boáššu. Skal man til den andre siden må man gå rundt. Loaidu, plassene hvor man sitter. Fars og mors plass er nærmest boáššu.

Hva skaper et gudstjenesterom?

Det gikk 300 år før de første kristne fikk egne kirkebygg. Fram til da holdt de vanligvis sine gudstjenester i private hjem. Antakelig skjedde det som regel rundt et bord, hvor fellesskapet kom til uttrykk ved at alle bidro, noen med mat, andre med sanger, tekstlesning, profetier osv. Når kirkene ble bygget var utgangspunktet hvordan man i et romersk hushold samlet seg om et langbord. Husfaren satt øverst ved bordet. Dette ble utgangspunktet for korpartiet i kirken som var for prestene.

Boaššu: Lávvuen har også vært et sted for gudstjeneste. Boaššu var stedet for de hellige gjenstandene og maten. Dette stedet har vært respektert ved at det ikke skal skrittet over boaššu. Skal vi feire nattverd er det naturlig å plassere nattverdselementene der. Vi kan for eksempel ha oppbevart Bibelen i en giisá / bombá i boaššu. Bibelen representerer jo både "brødet fra himmelen" og en hellig gjenstand. Ved åpningen av gudstjenesten kan giisáen åpnes og bibelen legges åpnet på et tørkle i boaššu.

Lávvu'en har dessuten tradisjonelt hatt faste plasser for familien. Far og mor har hatt plassene nærmest boaššu, men det er praktisert litt ulikt på hvilken side de satt. Skulle man ha en gudstjeneste i en lávvu ville det derfor være naturlig at presten satt på plassen nærmest boaššu.

Árran: I Bibelens 2. skapelsesberetning (1 Mos 2) er utgangspunktet for skapelsen det tørre land. Det er først når en kilde veller fram at livet tar til. Dette reflekterer selvfølgelig livsvilkårene i Midt-Østen. I ørkenen blir vannet det naturlige symbolet for livskilden. I den samiske livsverdenen bestod imidlertid ikke det døde landskapet av tørt land, men av is og snø. Det var først når sola kom tilbake og begynte å varme, at snøen smeltet vekk og livet ble vekket på jorda. I den samiske mytologien var derfor solen en kilde til liv. De gamle samer kalte solen for "mor til alt levende". Og på samme måte som solen var ilden på himmelhvelvingen som gav liv til verden, slik var ildstedet en kilde til liv i den nære verden. Det er derfor ikke underlig at man i samisk mytologi knyttet fruktbarhetsgudinnen Sáráhkka til ildstedet. Hun var den som satte barnet inn i mors liv og hun var beskytteren og hjelperen under graviditet og fødsel. Ja ikke bare i menneskenes verden, men også for alle dyr. Slik var Sáráhkka gitt en livgivende funksjon av den samiske gudeverdenen. Sáráhkka ble assosiert med ilden. Hun bodde under ildstedet og var gjenstand for daglige ofringer.

Árran, ildstedet, er altså et symbol på livskilden. Og for oss gir det mening å knytte Kristus til ildstedet. Han er verdens lys. Og han er den som gir verden liv. Gud bærer i seg både det mannlige og det kvinnelige. Og Kristus er for oss den livgivende kilden.

Vi kjenner oss tiltrukket av lyset og varmen nær ildstedet. Ildstedet er derfor slik at det samler oss. Og jo nærmere ilden, jo nærmere kommer vi hverandre. Slik er det også Kristus. Den som kommer nærmere ham, kommer også alltid nærmere sin neste. Og liksom ilden, lyser Kristus opp vår nestes ansikt for at vi skal se ham eller henne.

d. Slå leir / spørre om "oppholdstillatelse"

Tema: Respekt for skaperverket. "Sivdnideapmi", Fader vår, bruk av korstegnet

I samisk tradisjon har det vært tradisjon for å spørre om lov eller tillatelse når man slår leir eller skal sove over i naturen. Tradisjonen sier at man aldri er alene i naturen. Mennesket deler naturen med andre skapninger – også de som tilhører det usynlige. Man kan derfor risikere å bli forstyrret av de underjordiske dersom man ikke spør om lov. (De underjordiske er i samisk tradisjon nært knyttet opp til naturen og opptre ofte på vegne av naturen.) Har man imidlertid spurt, har man også lov, da man har vist den nødvendige respekt. De underjordiske er imidlertid ikke "guder" men skapninger som er underlagt Gud Faders herredømme som oss. Derfor har det i denne sammenhengen det også vært vanlig å "sivdnidit" (dvs. å si "Áhči ja Bártni ja Bassi Vuoiŋja nammii" / "i Faderens og Sønnens og Den Hellige Ånds navn" eller å si "Jesus sivdnit!" å si "Jesus signe"). Det har heller ikke vært uvanlig å tegne korstegnet og be Fader vår i denne sammenhengen.

Oppsummering:

Dette var altså mitt "trosopplæringsverksted" knyttet til lávvu'en. Jeg vil nå at vi ser på dette materialet ut fra de 4 formene for samisk tilknytning jeg listet opp i sted. Vi vil da se at alle de fire formene for samisk tilknytning er med i det opplegget jeg har skissert.

1. Bilder:
 - ❖ bærekonstruksjonen i lávvu'en: Den treenige Gud
 - ❖ de øvrige lávvustengene: det menneskelige fellesskap
 - ❖ ildstedet som livskilde og samlingspunkt: Kristus
2. Tradisjoner
 - ❖ spørre om oppholdstillatelse når man slår leir
 - ❖ sivdnideapmi, Fadervår og bruk av korstegnet når man slår leir
 - ❖ skikk og bruk i lávvuen
3. Livsområder
 - ❖ Livet i naturen
 - ❖ lávustallan / å bo i lávvu
4. Forsonende konstruksjon
 - ❖ paralleller mellom GT og samisk mytologi:
 - ❖ vannet som livskilde ☉ ☉ sola / ilden / Sáráhká som livskilde
 - ❖ paralleller mellom gudstjenesterommets historie og lávvuens historie som "gudstjenesterom"

3. Noen selvkritiske merknader – grøfter å gå i

Jeg har nå forsøkt å vise på en vei å gå for samisk trosopplæring. Jeg tror imidlertid det også finnes noen grøfter langs denne veien. Det er derfor sunt å kombinere dette med en selvkritisk refleksjon. Jeg skal derfor helt til slutt liste opp de viktigste faremomentene jeg ser ved å anlegge et slikt fokus som jeg har gjort i dette foredraget.

a. Andre viktige temaer for barns og unges livsmestring uteglemmes

For det første tror jeg det ligger et faremoment i å snevre begrepene "livsmestring og livstolkning" inn til kun å gjelde utfordringen knyttet til det å forene det kristne med det samiske. Livet til samiske barn og unge er selvfølgelig fylt av mer enn problematikk knyttet til etnisitet og kulturell identitet. Det finnes også mange andre aktuelle temaer knyttet til mer allmenne problemstillinger. De skulle vi ikke glemme, og her vil det sikkert være hjelp å hente også i det arbeidet som ellers gjøres i norsk kirkeliv.

b. Romantisering / idyllisering av det samiske

For det andre tror jeg det er en fare å vektlegging av det samiske på en måte som romantiserer eller idylliserer. Med det mener jeg at man gir inntrykk av at bare det er samisk, så er alt bra. Eller at det samiske er fritt for konflikt. Det må for eksempel ikke bli slik at alt konfliktstoff handler om forholdet til den ikke-samiske verden. Det må heller ikke bli slik at samer med en flerkulturell bakgrunn – eller ikke-samer i samiske menigheter – får følelsen av at det er bare det samiske som har verdi.

Vi skulle heller ikke romantisere på en slik måte at det kun er det gamle som har verdi. Også det moderne samiske livsuttrykket skulle få et rom.

c. Samisk forankring blir viktigere enn kristen forankring

For det tredje skulle vi ikke overbetone den samiske forankringen av trosopplæringen på en måte som gjør at det samiske blir viktigere enn det kristne. Også det samiske kan i ytterste konsekvens dyrkes på en slik måte at det blir den høyeste verdien i livet. Selve meningen med livet blir å være same. Dersom det går slik har det samiske blitt en "avgud" for oss.